

Rahvakohtunikud

Üsna levinud on arusaam, et lisaks õigusaktidele ja väljaõppinud juristidele on õigusemõistmisesse vaja tuua ka tavainimese arvamusi, mis lähtuks eelkõige humaansetest väärtustest ja tõekspidamistest. Sellist tavainimese arvamust esindab paljudes riikides rahvakohtuniku institutsioon.

Rahvakohtunike funktsioonid, ülesanded ja õigused võivad riigiti olla erinevad. Rahvakohtunikuks juba saadaksegi erinevatel eeldustel ja viisil. Näiteks Soomes ja Rootsis nimetatakse rahvakohtunikud kohaliku omavalitsuse volikogu poolt neljaks aastaks. Inglismaal on nad määratud lordkantsleri poolt praktiliselt kuni pensionile mineku või tagandamiseni, nad on nimetatud vaekogudesse lühikeseks perioodiks ja vahetuvad rotatsiooni korras. Lähis-Ida riikides (nt Iisrael), kus religioossetel tõekspidamistel on väga suur roll õigusemõistmises, on rahvakohtunikud valitud teenistusse usuliste veendumuste alusel.

Valdavas enamuses riikides töötavad rahvakohtunikud madalama astme kohtutes koos elukutseliste kohtunikega. Rahvakohtunike õigusemõistmisse kaasamise süsteemides on siiski ka muid sarnaseid jooni – need on nõuded inimesele, kellest võib rahvakohtunik saada. Rahvakohtunik ei tohi olla kuriteo eest karistatud, samuti ei valita rahvakohtunikuks kõrgeid riigiametnikke, prokuröre, politseinike, preestreid jmt ametite esindajaid. Samuti ei sobi rahvakohtunikuks liiga noored ja kogemusteta inimesed või need, kes ei ole selles kogukonnas elanud piisavalt kaua aega.

Soomes on esimese astme kohtutes (*käräjaoikeudet*) rahvakohtunikest liikmed, kes osalevad teatud juhtudel otsuse tegemisel peamiselt kriminaalasjade lahendamisel, kuid nad võivad olla kaasatud ka tsiviilasjade ja üürivaidluste lahendamisele. Piirkonnakohtus arutab kohtuasja üks kohtunik, kes on eesistuja ning kolm rahvakohtunikku. Rahvakohtunikud on volitatud otsustama sõltumatutena ning vajadusel jõutakse otsusele hääletamise teel: otsus sõltub enamuse arvamuselt. Kui kriminaalasjas otsuse tegemisel jagunevad hääled võrdselt, valitakse kohtualuse jaoks soodsam otsus; tsiviilasja puhul on otsustav hääle eesistujal. Keerulisi või eriti tõsiseid juhtumeid kutsutakse ringkonnakohtus arutama lisaks õiguslase ettevalmistusega professionaalsetele töötajatele kolm rahvakohtunikku (*lautamies*). Elukutselised kohtunikud on küll eesistujad, kuid samal ajal on nii elukutselistel kui ka rahvakohtunikel võrdsed õigused.

Kohalikud omavalitsuste volikogud nimetavad rahvakohtunikud ametisse neljaastaseks ametiajaks. Igal omavalitsusüksusel peab olema vähemalt kaks rahvakohtunikku, suurematel omavalitsustel on neid palju rohkem. Piirkonnakohtutes töötab kokku üle kolme ja poole tuhande rahvakohtuniku. Nende valik peab esindama omavalitsusüksuse vanuselist, soolist, keelelist ja kutsealast jaotust. Rahvakohtunik peab olema Soome kodanik. Nooremaid kui 25-aastaseid ja vanemaid kui 63-aastaseid isikuid ei või rahvakohtunikuks nimetada. Rahvakohtunikeks ei tohi tegutseda ka kohtutes või karistusasutustes töötavad isikud, samuti prokurörid, advokaadid või politseiametnikud. Rahvakohtunik annab enne ametisseastumist kohtuniku vande või pühaku töö tuse. Iga rahvakohtunik osaleb istungil umbes korra kuus. Piirkonnakohtus maksab rahvakohtunikele istungitasu ja hüvitab saamatajäänud tulu.

Soomes rahvakohtunikud on koondunud liitu (*Suomen Lautamiehet ry*), mis loodi 1971. aastal ja mis esindab rahvakohtunike huve üle kogu riigi. Organisatsioon teeb koostööd justiitsministeeriumi, ringkonnakohtute ja teiste õigussüsteemi osadega eesmärgiga tagada kvalitatiivselt hea õiguskindluse rakendamine ühiskonnas. Koos

justiitsministeeriumiga korraldatakse igal aastal kaks üleriigilist koolitust, peetakse kontaktisikute võrgustiku kohta andmebaasi, avaldatakse kaks ajakirja aastas jmt.

Rahvakohtunike ajaloost rääkides viitavad soomlased kuningas Kristofferi riigiseadusele (1442), milles nähti ette, et kihelkonna käsundiandja nimetab vandekohtusse rahva hulgast 12 vabatahtlikku meest.

Rootsi esimese ja teise astme kohtutes – nii üld- kui administratiivkohtutes – töötavad rahvakohtunikud (*nämndemän*) kõrvuti professionaalsete kohtunikega. Rahvakohtunikud on ülekaalus ringkonnakohtus, kuid professionaalsed kohtunikud on ülekaalus apellatsioonikohtus.

Kohalikud omavalitsusorganid nimetavad rahvakohtunikud ringkonnakohtusse, maakonna volikogud nimetavad rahvakohtunikud apellatsiooni- ja administratiivkohtusse. Rahvakohtunikud nimetatakse neljaks aastaks ja nad ei saa sellest mõjuva põhjusega keelduda. Oma tegevusaja jooksul on rahvakohtunik ametis keskmiselt kord kuus. Põhimõtteliselt võib iga täiskasvanu saada rahvakohtunikuks, kui ta on alla 70 aasta vana. Muidugi kehtivad siingi reeglid, et rahvakohtunikuks ei saa politseinikud, prokurörid, kohtunikud jmt isikud. Enamasti on rahvakohtunikud Rootsis vanemad hea tervisega kõrgeltharitud inimesed. Tihti on nende hulgas kohaliku võimu tasandi poliitikuid. Ka Rootsis ulatub rahvakohtunike traditsioon tagasi keskaega.

Saksamaa kohtusüsteem jaguneb laias laastus üldkohtuteks ja erikohtuteks ning rahvakohtunikel on kõigis kohtupädevustes ja tasemetel erinev roll. Igas kohtuasjas osaleb kaks rahvakohtunikku ning olenevalt sellest, mis kohtuga on tegemist, osaleb lisaks veel üks, kaks või kolm professionaalset kohtunikku.

Administratiivkohtutes osalevad rahvakohtunikud esimese astme kohtutes. Regionaaltasandil osalemine on erinev: näiteks ei ole rahvakohtunikke teise astme kohtutes kõigis liidumaades (puuduvad: Baierimaal, Baden-Württembergis, Saksimaal, Tüüringis ja Saarimaal). Ka teistes kohtutes nagu maksukohtud, põllumajanduskohtud, sotsiaalseadustega tegelevad kohtud, ajateenistuse distsiplinaarmenetlusega tegelevad kohtud jt osalevad vabatahtlikud rahvakohtunikud. Näiteks osalevad maksukohtutes igal arutelul kaks vabatahtlikku rahvakohtunikku ja kolm elukutselist kohtunikku. Seejuures ei pea maksukohtu rahvakohtunik olema maksuspetsialist, kuid peab siiski olema väga hästi kursis igapäevase äritegevusega.

Rahvakohtunikuks valitakse Saksamaal inimesed, keda ei ole karistatud kuriteo eest, kes on vanuses 25–69 aastat ja kes on elanud selles kogukonnas vähemalt aasta. Kohalikul tasandil tegutsedes peavad nad olema vähemalt 25 aastat vanad, regionaalsel tasandil nõutakse, et rahvakohtunikuna tegutsemiseks peab olema vähemalt 30-aastane. Föderaaltasandi kohtu puhul on vanuse alampiiriks 35 aastat. Siingi ei valita rahvakohtunikeks kõrgeid riigiametnikke, prokuröre, politseinike, preestreid jmt. Kodanikud ise ei esita taotlusi rahvakohtuniku kohale just sageli ja tavaliselt kutsutakse üles firmasid, klubisid, ühinguid, riigiinstitutsioone jt kandidaate esitama. Seejärel valib vastav komisjon rahvakohtunikud kandidaatide nimekirjast, mille on koostanud kohaliku omavalitsuse volikogu. Töövaldkonna kohtutes määrab minister rahvakohtunikud nimekirjast, mille on koostanud ametiühingu ja tööandjate konföderatsioon. Saksamaa rahvakohtunike süsteem on keeruline ja nõuded rahvakohtunike osalemiseks eri kohtutes üksikasjalikult määratud.

Austria kriminaalmenetluses istuvad rahvakohtunikud kõrvuti professionaalsete kohtunikega juhtumite puhul, kus võimalik karistus on maksimaalselt viis või rohkem aastat vangistust. Rahvakohtunike abi kasutatakse ka töövaidluste ja äriõigust puudutavate kohtuasjade puhul. Näiteks töövaidluste puhul on kõigis instantsides otsustajaks vaekogu, kuhu kuulub vähemalt üks professionaalne kohtunik ja kaks rahvakohtunikku (neist üks töövõtjate ja teine tööandjate esindajate hulgast). Kaubandusasjades (esimeses ja teises kohtuastmes, aga mitte ülemkohtus), kus otsuse teeb kohtunike kogu, osaleb kindlasti kaubandusliku taustaga rahvakohtunik.

Norra rahvakohtunikud nimetatakse kohaliku volikogu poolt neljaks ametiaastaks. Igaüks, kes on saanud rahvakohtunikuks peab arvestama töökoormusega umbes kaks korda aastas. Rahvakohtunikuks ei võeta peale teatud ametite esindajate (loetelu sarnane eespool toodud riikidega) ka inimesi, kelle norra keele oskus ei ole piisavalt hea. Rahvakohtunikuna ei saa osaleda protsessis ka inimene, kes on juhtumiga isiklikult seotud. Näiteks

Breivik'i kohtuasjas ei saanud paljud rahvakohtunikud osaleda, kuna tundsid end sündmusest väga lähedalt puudutatud olevat (hukkunute ja haavatute hulgas oli tuttavaid).

Norra ringkonnakohtutes istuvad rahvakohtunikud enamusel juhtudest koos professionaalsete kohtunikega: tavaliselt kaks rahvakohtunikku ja üks professionaalne kohtunik. Tõsiste juhtumitega (kus võimalikuks karistustuseks on vangistus rohkem kui kuus aastat) tegelevad kolm rahvakohtunikku ja kaks professionaalset kohtunikku. Ülemkohtus rahvakohtunikke ei ole. Rahvakohtunikud on tegutsenud Norras rohkem kui sada aastat.

Inglismaa kohtusüsteemis on rahvakohtuniku institutsioon kujunenud ajalooliselt ja pälvinud suure usalduse. Rahvakohtunikud tegutsevad magistraadikohtutes (madalama astme kohtud), kus menetletakse enamasti tsiviilasju (aga ka üksikuid kriminaalasju). Rahvakohtunikud on nimetatud ametisse lühikeseks perioodiks, vahetuvad rotatsiooni korras ja töötavad vahel koos ja vahel ilma professionaalsete kohtunikega. Nad on pädevad otsustama kohtuasjades, kus võimalik karistus ei ole rohkem kui kuus kuud vangistust või trahv ei ületa 500 eurot. Valdav enamus kõigist kohtuasjadest ongi sellised. Väidetakse, et Inglismaal on osajaga töötavaid rahvakohtunikke arvuliselt isegi rohkem kui täisajaga töötavaid professionaalseid kohtunikke. Üksnes väike osa väga tõsiseid kuritegusid jääb professionaalsete juristide menetleda.

Tšehhi Vabariigis on rahvakohtunikud tegevad rajooni- ja regionaalkohtutes. Nad valitakse kohaliku volikogu poolt. Kohtunikekogu koosneb ühest elukutselisest ja kahest rahvakohtunikust. Selline kogu otsustab rajoonikohtu tasemel nii kriminaal- kui tsiviilasju (töövaidlused). Rahvakohtunikud istuvad kohtus igaüks umbes 20 kalendripäeva aastas.

Jaapanlased viisid rahvakohtunikud oma õigussüsteemi alles kolm-neli aastat tagasi. Nüüdseks on umbes 30 tuhat jaapani kodanikku tegutsenud rahvakohtunikuna. Hiljuti tehtud küsitluse järgi peavad need inimesed seda väga tähenduslikuks kogemuseks. Samas näitavad rahvakohtunike esialgsed hinnangud, et praegune süsteem ei tööta probleemideta ja paneb rahvakohtunikud mõnikord väga keerulisse olukorda ning nad on – eriti emotsionaalselt – väga ülekoormatud.

Leedus kaotati rahvakohtunikud juba riigi taasiseseisvumisel, seda nii poliitilistel kui ka majanduslikel põhjustel. Samas on nüüdseks esitatud eelnõu parlamendile, millega soovitakse muuta kohtute seadust ja viia uuesti sisse rahvakohtunike institutsioon alates 2014. aastast.

Lätis kaotati Rahvakohtunike institutsioon 2009. aastal. (2011. aastal mõned rahvakohtunikud veel tegutsesid, sest mõned kriminaalasjad, mis algatati enne seadusemuudatusi, olid veel avatud.)

- **Euroopa rahvakohtunike päev**

2004. aastal sai Torinos teoks Vahemereriikide rahvakohtunike kohtumine, kus Hispaania, Itaalia ja Prantsusmaa esindajad töötasid välja ühise strateegia rahvakohtunike rolli tugevdamiseks kohtusüsteemides. Kohtumise ajendiks oli asjaolu, et Hispaanias oli korduvalt arutatud institutsiooni kaotamist.

Sõltumata Vahemereriikide tegevusest tuli Saksamaa Aukohtunike Assotsiatsioon (*Federal Association of Honorary Judges*) iseseisvalt välja ideega tähistada Euroopa rahvakohtunike päeva, millega sooviti tunnustada rohkem Euroopa riikide rahvakohtunike tööd. Idee algatajad kontakteerusid ka Euroopa Parlamendi ja paljude riikide saatkondadega.

Soomlaste algatusel kogunesid 2009. aastal Helsingisse rahvakohtunikud Inglismaalt, Wales'ist, Šotimaalt, Saksamaalt, Austriast, Maltalt, Rootsist ja Soomest. Nende ühine eesmärk formuleeriti järgmiselt:

- säilitada Euroopas rahvakohtunike (kaasistujate, aukohtunike, assessorite jt) demokraatlik pärand ja laiendada nende organisatsioonide mõju;
- rahvakohtunike organisatsioonide osalemine Euroopa poliitilises kujundamises;
- rahvakohtunike maine parandamine.

2011. aasta juulis allkirjastati 14 riigi poolt (sh Eesti) Euroopa rahvakohtunike Londoni deklaratsioon. Londoni deklaratsioonis on mainitud, et rahvakohtunike osalemine õigussüsteemis muudab selle süsteemi tavakodanikule hoomatavamaks ja läbipaistvamaks, nende osalemine õigusemõistmises suurendab kohtuotsuste vastuvõetavust kogu ühiskonnas. Samuti on mainitud, et tänapäeval on rahvakohtunikud kodanikeühiskonna kaasamise oluline osa ja seetõttu ollakse vastu katsetele selle institutsiooni tähtsust vähendada.

11. mail 2012. aastal tähistati esimest korda Euroopa rahvakohtuniku päeva. Sündmus märkis rahvusvahelist koostööd, milles osalesid rahvakohtunikud 17 riigist ja mis kahekesa aasta jooksul oli viinud ühisharta sõnastamisele Berliinis. Väljendati veendumust, et tavaliste inimeste osalemine õigusemõistmises on demokraatliku ühiskonna üks olulisi põhimõtteid.

Joonis 1. Riigid, mille rahvakohtunike organisatsioonide esindajad kirjutasid alla Euroopa rahvakohtunike hartale

Austria
Belgia
Bulgaaria
Eesti
Hispaania
Inglismaa
Itaalia
Prantsusmaa
Põhja-Iirimaa
Rootsi
Saksamaa
Soome
Šveits
Taani
Wales

Rahvakohtunike kaasamine õigusemõistmisse nõuab kohtusüsteemilt arvestatavaid lisaressursse (võib pikendada menetlemise aega, lisab rahvakohtunike töötamise ja administreerimiskulu jm). Kuna aga institutsiooni tegutsemise traditsioon ulatub paljude riikide puhul kaugesse minevikku ning kaasajal on järjest rohkem eesmärgiks seatud rahva kaasamine demokraatliku õigussüsteemi, siis tegutsetakse paljudes riikides selle institutsiooni tugevdamise nimel.

Kasutatud allikad:

- <http://www.oikeus.fi/17306.htm>;
- http://www.suomenlautamiehet.fi/Suomen_Lautamiehet_ry/Aloitus.html
- https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-se-et.do?member=1
- http://www.aeaj.org/IMG/article_PDF/Lay-judges-in-Sweden_a336.pdf
- <http://www.schoeffen.net/ehrenamtliche-richter/lay-judges-in-germany>
- http://www.eab-berlin.de/fileadmin/downloads/European_Day_of_Lay_Judges.pdf
- <http://www.eab-berlin.de/European-Day-of-Lay-Judges.304+M52087573ab0.0.html>
- http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2012/Rapport_en.pdf
- <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2012/10/04/editorials/review-of-the-lay-judge-system/>
- <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17740229>
- https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-fi-et.do

Marika Kirch
nõunik
6508